

The influential capacities of the strategic environment of West Asia on improving Iran's position

Seyyed Mohamad Reza Mousavi¹
Ehsan Jafarifar²

Abstract

Iran's foreign policy in the strategic environment of West Asia has been shaped by a combination of domestic and regional factors. This environment has always been an arena of competition among great powers and regional actors, while the ideals of the Islamic Revolution have played a significant role in strengthening Iran's position in the region and the world. Since 2011, Iran has managed, by utilizing its geocultural capacities, the formation of the Axis of Resistance, and focusing on common issues of the Islamic world, to adopt active and decisive strategies. The main research question is: What factors have enabled Iran to gain remarkable influence in the strategic environment of West Asia over the past two decades (2011–2023)? The hypothesis argues that the integration of realist logic with the use of soft-power components such as transnational discourses and popular support has been the key factor in enhancing Iran's position. The research method is descriptive-analytical and based on library sources. Findings show that during this period, Iran, by organizing the Axis of Resistance and drawing upon cultural and ideological capacities, has achieved a strategic balance against the United States and its allies. Moreover, the post–October 7 conditions, especially the 12-day war, have partly influenced past developments, in a way that not only highlighted Iran's role in the Axis of Resistance but also pushed West Asia's security equations into a new phase. The conclusion is that Iran's foreign policy in West Asia is a combination of hard and soft power, which, despite pressures and constraints, has secured an active and decisive position for the Islamic Republic of Iran in regional dynamics.

Keywords: Iran's foreign policy, strategic environment of West Asia, regional influence, geoculture, regional security.

1. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Kermanshah University of Technology, Kermanshah, Iran (Corresponding Author).
smr.mousavi@kut.ac.ir

2. Ph.D. in Political Sociology from Yasuj University, Yasuj, Iran.

Extended Abstract

1. Introduction

The collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War dismantled the bipolar order and pushed the West to seek a new ideological adversary. Islam soon replaced communism as the “other,” creating a framework for fresh security narratives. Russia, repositioning itself in global politics, contributed indirectly by fostering Islamist radicalism, reinforcing the perception of Islam as a counterforce to the West. Out of this environment, extremist groups like al-Qaeda and later ISIS emerged.

ISIS grew from instability in Iraq and Syria. The Islamic State in Iraq extended into Syria through Jabhat al-Nusra, and in 2013 Abu Bakr al-Baghdadi merged the two, declaring ISIS. Several conditions underpinned this rise: intensified ideological rivalries between Iran, Turkey, and Saudi Arabia; the use of oil revenues to fund ambitious and militant projects; deliberate promotion of sectarian anti-Shi’a and anti-Iran narratives; and the absence of dialogue among political, academic, and religious elites, which deepened polarization. The digital sphere further amplified radical discourse, providing a space for jihadist ideology to spread, as noted by Gary Bunt in his study of Islam in the digital era.

For Iran, the spread of takfiri terrorism posed both regional instability and direct threats to national security. In response, Tehran intensified its regional engagement and consolidated the “Axis of Resistance” (*mohvar-e moqavemat*) as a strategic framework. This network consists of both state and non-state actors, including Hezbollah, Hamas, Palestinian Islamic Jihad, the Popular Mobilization Forces in Iraq, Ansar Allah in Yemen, and the Syrian government. By providing financial, military, and political backing, Iran enabled these actors to challenge Israel and counter Western dominance.

The Axis of Resistance, however, is more than a military alliance. It carries discursive and symbolic weight, rooted in narratives of anti-imperialism, Islamic identity, and collective solidarity against Western hegemony. It reflects the ideological legacy of the Islamic Revolution, which framed resistance as both a defensive necessity and a liberationist project aimed at “decolonizing” international politics. While Western leaders such as George W. Bush characterized Iran and its allies as the “axis of evil,” regional and Iranian discourse reframed the coalition as a legitimate front against U.S. and Israeli domination. Iranian leaders, including Ayatollah Khamenei and Ali Akbar Velayati, stressed the centrality of Syria and Hezbollah, portraying resistance as a moral obligation alongside a strategic imperative.

The concept of resistance also resonates with critical perspectives such as Routledge’s “anti-geopolitics,” which emphasizes the role of civil society, grassroots groups, media, and religious institutions in challenging dominant geopolitical narratives. This framing highlights how Iran’s strategy integrates state-led power with broader societal and cultural resources.

Despite Western sanctions, human rights criticisms, and Iranophobia, Tehran adapted by enhancing defense capabilities, expanding diplomatic engagement, and reinforcing deterrence. These measures enabled Iran to withstand pressure while consolidating its regional role. Syria became a decisive arena for this confrontation. Iran's involvement there operated on four levels: strategic (political and organizational support), operational (guiding mid-level commanders), tactical (direct battlefield involvement), and technical (maintenance and training). This multi-layered engagement prevented the collapse of the Assad regime, halted ISIS expansion near Iran's borders, and safeguarded Tehran's security interests.

2. Theoretical Framework

From a realist perspective, Iran's policies reflect the logic of self-help in an anarchic system: building alliances and enhancing power to ensure survival. Yet realism alone does not fully explain Iran's trajectory. The country's geo-cultural capital and discursive resources—its ability to mobilize ideological narratives—were equally decisive. The Axis of Resistance thus operated as both a military coalition and an ideological project, embedding Iran's influence within broader transnational currents of anti-colonialism and Islamic solidarity.

3. Methodology

This applied-developmental research has a descriptive-analytical approach and aims to explain the capacities of the strategic environment of West Asia in enhancing Iran's position and identifying the factors affecting the influence of the Islamic Republic in the region. The research approach is qualitative and, by combining international relations theories and secondary data analysis, provides a comprehensive picture of regional developments and enables an in-depth examination of concepts such as geoculture, the axis of resistance, and regional security. Data were collected from library sources including scientific articles and books, reports from reputable research centers and think tanks, Iranian foreign policy documents, and statements by officials, and secondary data related to political and security developments in West Asia between 2011 and 2023.

Qualitative content analysis, using multi-layered theoretical approaches, identified key concepts and examined them in an integrated framework. The spatial scope of the research is the countries of the Persian Gulf, the Levant, and Iraq, and its temporal scope is 2011 to 2023, because these countries are most closely related to Iran's foreign policy and strategic depth, and important developments in the region during this period led to an increase in Iran's role. To increase the validity of the findings, triangulation of sources was used, and the multilayer theoretical framework of the analyses made it more comprehensive. Thus, the research, with a qualitative approach and library data analysis, explains the complex phenomenon of Iran's influence in West Asia in the form of an integrated model.

4. Discussion

By 2023, Iran had successfully leveraged structural shifts to emerge as a central regional actor, defying predictions of isolation. Its ascent was not solely due to military strength but also to a hybrid strategy blending hard power with soft power. Ideological narratives such as support for Palestine, opposition to U.S. dominance, and Islamic unity bolstered Iran's legitimacy and influence across state and non-state spheres.

5. Conclusion and Suggestions

In conclusion, Iran's rise in West Asia from 2011 to 2023 was driven by three interrelated factors: political-security transformations enabling regional activism; geo-cultural and discursive resources generating soft power; and organizational capacity embodied in the Axis of Resistance. These dynamics turned Iran from a reactive state into a proactive power. Yet sustaining this role will require strategic flexibility, domestic resilience, and effective adaptation to fluid dynamics, including rivalries with Saudi Arabia and Turkey, U.S. and Israeli opposition, and internal challenges.

ظرفیت‌های تأثیر گذار محیط راهبردی غرب آسیا بر ارتقای جایگاه ایران

سید محمدرضا موسوی^۱

احسان جعفری‌فر^۲

چکیده

سیاست خارجی ایران در محیط راهبردی غرب آسیا تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل داخلی و منطقه‌ای شکل گرفته است. این محیط همواره عرصه رقابت قدرت‌های بزرگ و منطقه‌ای بوده و آرمان‌های انقلاب اسلامی در تقویت جایگاه ایران در منطقه و جهان نقش مهمی ایفا کرده است. ایران از سال ۲۰۱۱ تاکنون توانسته با بهره‌گیری از ظرفیت‌های ژئوکالچری، شکل‌گیری محور مقاومت و تمرکز بر مسائل مشترک جهان اسلام، راهبردهایی فعال و تعیین‌کننده اتخاذ کند. پرسش اصلی پژوهش این است که چه عواملی سبب شده ایران در دو دهه اخیر (۲۰۱۱-۲۰۲۳) نفوذ چشمگیری در محیط راهبردی غرب آسیا پیدا کند. فرضیه پژوهش بیان می‌دارد که تلفیق منطق واقع‌گرایانه با بهره‌برداری از مؤلفه‌های نرم‌افزاری نظیر گفتمان‌های فراملی و حمایت مردمی، عامل کلیدی ارتقای جایگاه ایران بوده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای است. یافته‌ها نشان می‌دهد که ایران در این بازه زمانی با سازمان‌دهی محور مقاومت و بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی و ایدئولوژیک، به موازنه‌ای راهبردی در برابر ایالات متحده و متحدان آن دست یافته است. افزون بر این، شرایط پس از ۷ اکتبر و به‌ویژه جنگ ۱۲ روزه تا حدی تحولات گذشته را تحت تأثیر قرار داده است؛ به‌گونه‌ای که نه تنها اهمیت نقش ایران در محور مقاومت برجسته‌تر شده، بلکه معادلات امنیتی غرب آسیا نیز وارد مرحله‌ای تازه شده است. نتیجه آنکه سیاست خارجی ایران در غرب آسیا ترکیبی از قدرت سخت و نرم است که توانسته در کنار فشارها و محدودیت‌ها، جایگاهی فعال و تعیین‌کننده برای جمهوری اسلامی ایران در معادلات منطقه‌ای رقم بزند.

واژه‌های کلیدی: سیاست خارجی ایران، محیط راهبردی غرب آسیا، نفوذ منطقه‌ای، ژئوکالچر، امنیت منطقه‌ای.

۱. استادیار، گروه معارف اسلامی، دانشگاه صنعتی کرمانشاه، کرمانشاه، ایران (نویسنده مسئول).

smr.mousavi@kut.ac.ir

۲. دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران.

۱. مقدمه

در شرایط فعلی نظام بین‌الملل که بازتوزیع قدرت از ویژگی‌های آن است، قدرت‌های منطقه‌ای چون ایران به‌ویژه در غرب آسیا نقش‌آفرینی مهمی دارند و در فضایی که نقش‌آفرینی بازیگران کلیدی به‌طور فزاینده‌ای منطقه‌ای شده است، بدون شک این بازیگران در تعیین قواعد و سیاست‌های منطقه‌ای تأثیرگذار خواهند بود. برای درک پویایی‌های غرب آسیا و تأثیرگذاری بیشتر ایران، بررسی روندهای تأثیرگذار در محیط راهبردی غرب آسیا ضروری است. این منطقه به‌عنوان یکی از نقاط کلیدی جغرافیای سیاسی جهان همواره مورد توجه قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای بوده است.

در دهه‌های اخیر، به‌ویژه از سال ۲۰۱۱ تا کنون، راهبردهای سیاست خارجی ایران موجب تغییرات قابل‌توجهی در موازنه قدرت منطقه‌ای شده است. هرچند قدرت‌های فرامنطقه‌ای، به‌ویژه ایالات متحده، به‌دلیل منافع اقتصادی و امنیتی خود تلاش کرده‌اند تا نفوذ خود را افزایش دهند یا از طریق مداخله در سیاست‌های منطقه‌ای، ایران را محدود سازند؛ اما وضعیت کنونی نشان‌دهنده ارتقای جایگاه ایران است. در این میان، شرایط پس از ۱۷ اکتبر و به‌ویژه جنگ ۱۲ روزه تا حدی تحولات گذشته را تحت تأثیر قرار داده و لزوم بازنگری در تحلیل جایگاه منطقه‌ای ایران را برجسته‌تر کرده است.

ایران در شرایطی به این موفقیت استراتژیک دست یافته که دشمنان با ابزارهایی چون تحریم، فشار بر بازیگران منطقه‌ای و ایجاد ائتلاف‌های نظامی در پی محدود کردن آن بوده‌اند. با وجود این، جمهوری اسلامی نه تنها به یک بازیگر تعیین‌کننده در غرب آسیا تبدیل شده، بلکه نشان داده که سیاست‌های سایر بازیگران نیز تحت تأثیر شرایط جدید محیط استراتژیک قرار گرفته است. با توجه به اینکه یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های محیط راهبردی غرب آسیا افزایش نفوذ ایران است، ضرورت این پژوهش در تحلیل تحولات ژئوپلیتیکی و ارزیابی چالش‌ها و فرصت‌های سیاست خارجی ایران برجسته می‌شود. پرسش اصلی تحقیق چنین است: چه عواملی موجب شده ایران در دو دهه اخیر نفوذ چشمگیری در غرب آسیا پیدا کند؟ فرض پژوهش این است که در کنار ظرفیت‌های ملی و آرمان‌های انقلاب اسلامی، محیط امنیتی منطقه تحت تأثیر عواملی چون

تحولات فرهنگی، مسائل جهان اسلام و شکل‌گیری محور مقاومت، جایگاه ایران را ارتقا داده است. پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای انجام شده است.

۲. مبانی نظری

تحلیل نقش و جایگاه ایران در غرب آسیا نیازمند چارچوبی نظری است که هم پیچیدگی‌های امنیتی-مادی منطقه و هم ابعاد نرم، هویتی و گفتمانی آن را پوشش دهد. در این راستا، چند رهیافت نظری مکمل می‌تواند به تبیین دقیق‌تر این مسئله یاری رساند.

نخست، رئالیسم و به‌ویژه نوواقع‌گرایی تدافعی و تهاجمی چارچوب اصلی را شکل می‌دهند. نوواقع‌گرایان با فرض آنارشی و بقای دولت‌ها، بر نقش موازنه قوا، اتحادسازی و تعقیب منافع امنیتی در محیط پرمنازعه تأکید می‌کنند (Waltz, 1979; Mearsheimer, 2001). بر اساس منطق رئالیسم تهاجمی، ایران در شرایط تهدید فزاینده از سوی ایالات متحده، اسرائیل و برخی دولت‌های عربی، ناگزیر به تعقیب سیاست‌های افزایش قدرت و توسعه عمق راهبردی است. با این حال، نوواقع‌گرایی تدافعی نیز توضیح می‌دهد که بخشی از رفتار ایران، نه برای سلطه‌جویی بلکه برای حفظ امنیت و جلوگیری از تهدیدات ادراک‌شده صورت می‌گیرد (Glaser, 2010).

دوم، مکتب کپنهاگ و نظریه امنیت منطقه‌ای بوزان و وایور^۱ (۱۳۸۲) بر این نکته تأکید دارند که امنیت در جهان معاصر بیش از آنکه در سطح جهانی تعریف شود، در قالب «مجمع‌های امنیتی منطقه‌ای» شکل می‌گیرد. بر اساس این رهیافت، غرب آسیا یک حوزه امنیتی متمایز است که تهدیدات، منافع و اتحادها در آن به‌شدت درون‌منطقه‌ای‌اند. بنابراین، نفوذ ایران را می‌توان در قالب سازوکارهای «امنیتی‌سازی» تحلیل کرد؛ جایی که بازیگران مختلف، موضوعات سیاسی و اجتماعی را به مقولات امنیتی ارتقا می‌دهند تا مشروعیت اقدامات خود را تقویت کنند. ایران با امنیتی‌سازی مسائلی همچون مقاومت در برابر اشغال و تروریسم، توانسته است برای سیاست‌های منطقه‌ای خود پایگاه اجتماعی و مشروعیت هنجاری ایجاد کند.

سوم، مفهوم «ژئوکالچر»^۲ که والرش‌تاین^۳ (۱۹۹۱) مطرح می‌کند، بُعد فرهنگی-نمادین قدرت را برجسته می‌سازد. ایران با بهره‌گیری از سرمایه‌های مذهبی-فرهنگی و بازتولید نمادهای مشترک

1. Buzan & Wæver

2. Geoculture

3. Wallerstein

اسلامی، نه تنها منافع مادی بلکه هویت جمعی منطقه‌ای را هدف قرار داده است. این امر ظرفیت ویژه‌ای برای جذب مخاطبان در جهان اسلام و تقویت عمق استراتژیک ایجاد کرده است. در پیوند با این موضوع، مفهوم «قدرت نرم» نای^۱ (۲۰۰۴) نشان می‌دهد که ایران علاوه بر ابزارهای سخت، از جاذبه‌های هویتی و فرهنگی برای نفوذ بهره برده است.

چهارم، سازه‌انگاری با محوریت نقش هویت و گفتمان در سیاست خارجی (Wendt, 1999)، امکان فهم پایداری «محور مقاومت» را فراهم می‌سازد. این محور نه صرفاً یک ائتلاف مصلحتی بلکه شبکه‌ای از معانی و هنجارهاست که بر اساس ایده مقاومت، استقلال و مقابله با سلطه خارجی بازتولید می‌شود (Barnett, 1998; Lynch, 2016). در این نگاه، نفوذ ایران تنها محصول قدرت سخت یا نرم نیست، بلکه به واسطه شکل‌دهی به معانی مشترک و بازتعریف هویت‌های منطقه‌ای تثبیت شده است.

در نهایت، رهیافت‌های پسااستعماری در روابط بین‌الملل نیز بُعد دیگری به تحلیل اضافه می‌کنند. این رهیافت‌ها معتقدند که ساختارهای قدرت جهانی بر پایه میراث استعمار و سلطه غربی بازتولید می‌شوند (Said, 1978; Barkawi & Laffey, 2006). از این منظر، سیاست ایران در غرب آسیا را می‌توان واکنشی به نظم سلطه‌جویانه غربی و تلاش برای ایجاد الگوی بدیل هویت‌یابانه و مقاومت‌محور در جهان اسلام تفسیر کرد.

در مجموع، مبانی نظری این پژوهش بر ترکیب چند سطح تبیینی استوار است: فشارهای مادی و رقابتی رئالیسم، منطق منطقه‌ای امنیتی‌سازی در مکتب کپنهاگ، سرمایه‌های ژئوکالچری و منابع قدرت نرم، هویت‌سازی سازه‌انگارانه و مقاومت در برابر سلطه از منظر پسااستعماری. این تلفیق امکان می‌دهد تا نفوذ ایران در غرب آسیا نه به‌عنوان پدیده‌ای تک‌عاملی بلکه به‌مثابه برابری تعامل میان ساختارها، هویت‌ها، معانی و منابع قدرت متنوع درک شود.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش کاربردی-توسعه‌ای با رویکردی توصیفی-تحلیلی است و با هدف تبیین ظرفیت‌های محیط راهبردی غرب آسیا در ارتقای جایگاه ایران و شناسایی عوامل مؤثر بر نفوذ جمهوری اسلامی در منطقه انجام شده است. رویکرد تحقیق کیفی بوده و با تلفیق نظریه‌های روابط بین‌الملل

1. Nye

و تحلیل داده‌های ثانویه، تصویری جامع از تحولات منطقه ارائه می‌دهد و امکان بررسی عمیق مفاهیمی چون ژئوکالچر، محور مقاومت و امنیت منطقه‌ای را فراهم می‌آورد. داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای شامل مقالات و کتاب‌های علمی، گزارش‌های مراکز پژوهشی و اندیشکده‌های معتبر، اسناد سیاست خارجی ایران و بیانات مسئولان و داده‌های ثانویه مربوط به تحولات سیاسی و امنیتی غرب آسیا در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۳ گردآوری شده است.

تحلیل محتوای کیفی با بهره‌گیری از رهیافت‌های نظری چندلایه، مفاهیم کلیدی را شناسایی و در چارچوبی تلفیقی مورد بررسی قرار داده است. قلمرو مکانی پژوهش کشورهای حوزه خلیج فارس، شامات و عراق و قلمرو زمانی آن ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۳ است؛ زیرا این کشورها بیشترین ارتباط را با سیاست خارجی و عمق راهبردی ایران دارند و تحولات مهم منطقه در این بازه موجب افزایش نقش‌آفرینی ایران شد. برای افزایش اعتبار یافته‌ها از مثلث‌سازی منابع استفاده شده و چارچوب نظری چندلایه تحلیل‌ها را جامع‌تر کرده است. بدین ترتیب، پژوهش با رویکرد کیفی و تحلیل داده‌های کتابخانه‌ای، پدیده پیچیده نفوذ ایران در غرب آسیا را در قالب مدل تلفیقی توضیح می‌دهد.

۴. بررسی عوامل مؤثر بر نفوذ منطقه‌ای ایران در غرب آسیا

همان‌طور که بسیاری از تحلیلگران اذعان داشتند، ایران در دو دهه اخیر نفوذ قابل توجهی در منطقه غرب آسیا به دست آورد. این در حالی بود که از ابتدای شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی ایران، ایده تقویت جایگاه ایران در نظام بین‌الملل نیز مطرح شده بود. در همین راستا، سوزان مالونی^۱ (۲۰۰۱)، پژوهشگر ارشد مؤسسه بروکینگز و از مسئولان دولت‌های دموکرات آمریکا، در یادداشت خود با عنوان «ریشه‌های استراتژی منطقه‌ای ایران» بیان کرد که دستور کار منطقه‌ای ایران، مانند هر کشور دیگری، بر اساس اصول رئال پلیتیک استوار است؛ اما این امر تنها عامل تعیین‌کننده در سیاست ایران محسوب نمی‌شد. به نظر او، پنج عامل محوری ایران را قادر ساخت تا نفوذ خود را در غرب آسیا گسترش دهد و اتحادیهایی در این منطقه ایجاد کند. این عوامل عبارت بود از: نقش مهم ایران در غرب آسیا، اسلام شیعی، مخالفت با امپریالیسم و رد قاطع هژمونی ابرقدرت‌ها، نوع سیاست داخلی و بی‌اعتمادی به قدرت‌های بزرگ.

در پژوهش حاضر تلاش شده تا با در نظر گرفتن شرایط محیط راهبردی غرب آسیا، تصویری جامع‌تر از دلایل نفوذ ایران در این منطقه ارائه شود و سپس تأثیرات آن بر سیاست‌های منطقه‌ای ایران بررسی شود.

۴-۱. ظرفیت‌های ژئوکالچری ایران

ایران کشوری در غرب آسیاست که با مساحت ۱،۶۴۸،۱۹۵ کیلومترمربع، دومین کشور بزرگ خاورمیانه و هفدهمین کشور بزرگ جهان به شمار می‌آید. ایران از طریق مرزهای زمینی و دریایی با پانزده کشور همسایه است؛ از شرق با پاکستان و افغانستان، از شمال با ترکمنستان، روسیه، قزاقستان، جمهوری آذربایجان و ارمنستان، از غرب با ترکیه و عراق و از جنوب با کویت، عربستان، قطر، بحرین، امارات و عمان مرز مشترک زمینی یا دریایی دارد. ایران از دیرباز در غرب آسیا جایگاه ویژه‌ای داشته و به‌عنوان یک قدرت تاریخی و تمدنی، میراثی غنی از فرهنگ، زبان، مذهب و هویت جمعی را در خود دارد. این سرمایه تاریخی بستر مناسبی برای تقویت نفوذ نرم ایران در منطقه فراهم می‌سازد. از منظر ژئوپلیتیک فرهنگی نیز ایران با بخش بزرگی از جهان اسلام اشتراکات هویتی دارد. وجود جوامع شیعی در عراق، لبنان، سوریه، بحرین و یمن عملاً ظرفیتی بالقوه پدید آورد که ایران توانست آن را به سرمایه اجتماعی-فراملی بدل کند. حمایت ایران از این جوامع نه تنها همبستگی مذهبی را تقویت کرد، بلکه پیوندی میان سیاست داخلی و منطقه‌ای ایجاد نمود (Buzan & Waever, 2003).

از سوی دیگر، طرح گفتمان‌های فراملی نظیر «وحدت اسلامی»، «مبارزه با استکبار» و «حمایت از فلسطین» این امکان را فراهم ساخت که ایران خود را فراتر از یک قدرت صرفاً ملی معرفی کند. این گفتمان‌ها افکار عمومی منطقه را تحت تأثیر قرار دادند و ایران را به مدافع ارزش‌های اسلامی و عدالت‌طلبانه تبدیل کردند (Nasr, 2016). در واقع، بهره‌گیری از قدرت نرم و تولید گفتمان بدیل در تقابل با نظم مورد نظر غرب یکی از مهم‌ترین ابزارهای ایران برای گسترش نفوذ بدل شد. با وقوع انقلاب اسلامی و تشکیل ائتلافی از کشورهای عربی با حمایت غرب، به نظر می‌رسید که سیاست‌های تقابل جویانه در مسیری قرار گرفت که می‌توانست به سد نفوذ ایران در منطقه منجر شود. با این حال، همان‌طور که بسیاری از تحلیلگران اذعان داشتند، بزرگی و موقعیت جغرافیایی یک کشور به‌عنوان قدرت سخت بر سیاست‌های پیرامونی و جهانی اثرگذار بود، اما قدرت نرم، شامل ارزش‌ها و گفتمان‌های آن کشور، اهمیت بیشتری در میزان تأثیرگذاری داشت. از این‌رو،

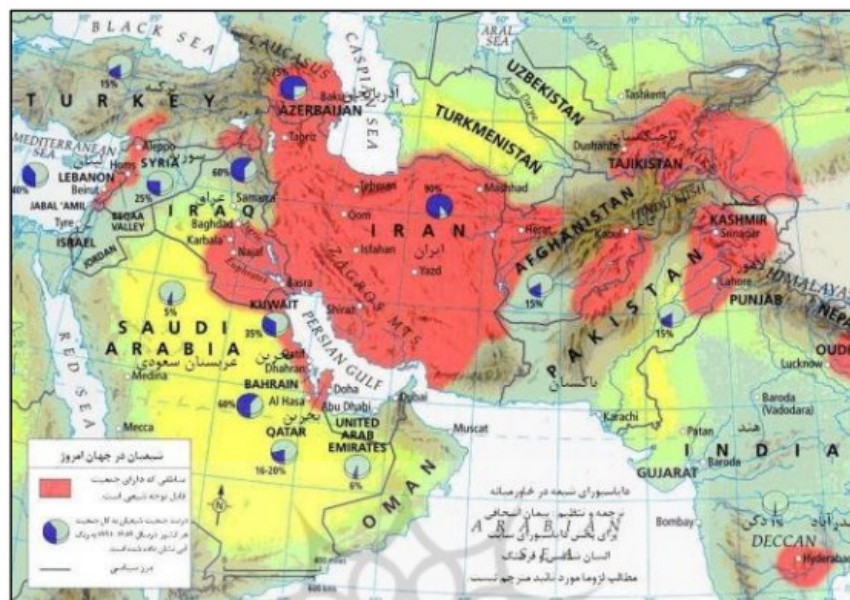
اگر وقوع انقلاب اسلامی ایران به سبب جغرافیا بُردی سطحی و وسیع فراتر از مرزها ایجاد کرد، عمق تأثیرگذاری آن به ارزش‌های انقلاب بازمی‌گشت.

هویت برخاسته از ارزش‌های انقلاب اسلامی نیز در طول زمان تداوم یافت. آرمان‌های انقلاب افقی فرازمانی و فرامکانی ایجاد کردند که در گفت‌وگوهای رهبری جمهوری اسلامی همواره برجسته می‌شد. به همین دلیل، هرگاه فاصله‌گیری مسئولان از این ارزش‌ها رخ داد، نوعی دلزدگی اجتماعی پدید آمد و نه به واسطه خود آرمان‌ها.

علاوه بر این، وقایع منطقه‌ای همچون حمله آمریکا به عراق نقش مهمی در تقویت نفوذ ایران ایفا کردند. این حمله نه تنها ثباتی برای عراق به همراه نیاورد، بلکه ناامنی و تنفر عمومی ایجاد کرد. همین امر فرصت‌های تازه‌ای را برای ایران در تعامل با همسایگان گشود و زمینه‌های شکل‌گیری روابط جدید را پس از سقوط صدام فراهم ساخت (راوندی و همکاران، ۱۴۰۱: ۹).

در نتیجه، یکی از مهم‌ترین عوامل نفوذ ایران توجه به مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی کشورهای همسایه بود. پیوستگی سرزمینی و اشتراکات مذهبی با جوامع شیعی در عراق، بحرین، لبنان و یمن، امکان ارتقای نفوذ منطقه‌ای ایران را فراهم آورد. به طور کلی، حدود نیمی از جمعیت مرکزی خاورمیانه را شیعیان تشکیل می‌دادند که خود به پتانسیلی مهم برای گسترش نفوذ ایران بدل شد (شفقنا، ۱۳۹۵).

نکته قابل توجه این بود که تأثیرگذاری انقلاب اسلامی ایران ژئوپلیتیک تازه‌ای برای شیعیان منطقه ایجاد کرد. این روند را می‌توان در سه مرحله توضیح داد: نخست، هویت‌یابی و خودآگاهی شیعیان پس از پیروزی انقلاب اسلامی؛ دوم، شکل‌گیری تشکلهای سیاسی متأثر از بیداری اسلامی؛ و سوم، نقش‌آفرینی فعال شیعیان در ساختارهای سیاسی کشورهای منطقه. این سه مرحله نشان داد که انقلاب اسلامی با دمیدن روحیه خودباوری و هویت‌سازی، زمینه مشارکت و کنش سیاسی شیعیان را در کشورهای مختلف تقویت کرد (احمدی، ۱۳۹۶: ۷۷-۷۸).

شکل ۱. نقشه پراکندگی جمعیت شیعه در کشورهای منطقه خاورمیانه

(منبع: ضرغامی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰۱)

اکنون با در نظر گرفتن مؤلفه هویتی و مذهبی می‌توان بیان داشت که محیط راهبردی غرب آسیا شاهد پویایی‌های از سوی این گروه بوده که از ارزش‌ها ایران نیز متأثر است. به عقیده کتزمن،^۱ بزرگ‌ترین ترس دولت‌های خاورمیانه، به‌خصوص کشورهای حاشیه خلیج فارس، گسترش نفوذ شیعی در منطقه پس از سقوط صدام و گسترش جنبش‌های شیعی است (ضرغامی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰۴)؛ زیرا یکی از دلایل تأثیرگذاری بالای انقلاب اسلامی ایران بازاندیشی و بازایابی هویت فرهنگی است. در حالی که پیش از انقلاب تلاش می‌شد تا دین به حاشیه کشیده شود، اما انقلاب ایران هویتی با قابلیت والای ایدئولوژی اسلامی و فرهنگی دینی را به نمایش گذاشت. به قول نیکی کدی^۲ (۱۹۹۵)، فرهنگ و ایدئولوژی خاص دینی در ایران و موقعیت خاص این کشور سبب بروز انقلاب شده است. بنابراین، امروز مرحله نوینی از ظهور تحرکات منطقه‌ای موجب می‌شود که بر نفوذ ایران افزوده شود.

1. Kenneth Katzman

2. Nikki Kedde

۴-۲. وقوع بیداری اسلامی

انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان الگویی الهام‌بخش برای دیگر جنبش‌های اسلامی در جهان اسلام عمل کرده است. رهبر انقلاب می‌فرمایند: «جمهوری اسلامی که از انقلاب اسلامی برخاسته است یک واحدی است که داری دو بعد است: اسلامی بودن و مردمی بودن؛ هم اسلامی است، هم مردمی است. و مردمی است، چون اسلامی است؛ چون اسلام دین جامعه است» (<https://khl.ink/f/8094>). با وجود تلاش‌های فراوان برای کاهش اثرگذاری انقلاب ایران در سطح منطقه، تحولات گسترده‌ای که از سال ۲۰۱۱ در غرب آسیا رخ داد، بار دیگر نقش الهام‌بخش آن را آشکار ساخت. این تحولات به تغییر نظام‌های سیاسی در تونس، مصر، لیبی و یمن منجر شد و حتی بحرین را نیز دربر گرفت. چنین تغییراتی فضای سیاسی تازه‌ای در منطقه گشود و تأثیر مستقیمی بر معادلات قدرت برجای گذاشت.

تغییر یا بقای نظام‌های سیاسی بی‌تردید تأثیر عمیقی بر سیاست‌های منطقه‌ای داشت. کشورهای محافظه‌کار منطقه که از سقوط رژیم‌های مشابه خود احساس تهدید می‌کردند، با خیزش‌های انقلابی مخالفت ورزیدند؛ در حالی که کشورها و جنبش‌هایی که بر تحول‌خواهی و رهایی ملت‌ها تأکید داشتند، از این تغییرات حمایت کردند. هرچند این انقلاب‌ها مسیر متفاوتی از انقلاب اسلامی ایران پیمودند، اما بازتاب آن‌ها در تحلیل‌های سیاسی همواره به نقش الهام‌بخش انقلاب ایران پیوند خورد.

به باور برخی تحلیلگران، این تحولات را می‌توان «انقلاب» یا ترکیبی از اصلاحات و انقلاب دانست؛ اصطلاحی که با عنوان «Refolution» وارد ادبیات سیاسی شد (عاطفه‌مند، ۱۳۹۶: ۱۹۴-۱۹۵). فقدان رهبری واحد و انسجام ایدئولوژیک موجب شد این جنبش‌ها با مشکلات ساختاری و سیاسی مواجه شوند. در چنین شرایطی، ایران با حمایت از گروه‌های اسلامی و شیعی منطقه توانست جایگاه خود را در فضای متحول غرب آسیا تقویت کند.

ظهور داعش و سایر گروه‌های تروریستی در عراق و سوریه تهدیدی جدی برای امنیت ملی ایران و منطقه به شمار می‌آمد. ایران با اعزام مستشاران نظامی، پشتیبانی لجستیکی و سازمان‌دهی نیروهای مردمی، نقشی تعیین‌کننده در مبارزه با این گروه‌ها ایفا کرد. پیروزی‌ها در عراق (۲۰۱۷) و سوریه (۲۰۱۸) به تثبیت حضور ایران در دو کشور کلیدی غرب آسیا انجامید و عمق راهبردی جمهوری اسلامی را تا مدیترانه گسترش داد (قاسمیان، ۱۳۹۴). این نقش‌آفرینی علاوه بر ارتقای

اعتبار امنیتی ایران، جایگاهی تعیین‌کننده در معادلات ضدتروریستی برای این کشور فراهم آورد. به بیان دیگر، ایران تهدید داعش را به فرصتی برای تقویت موقعیت راهبردی خود تبدیل کرد.

۴-۳. مسائل مشترک جهان اسلام

یکی دیگر از عوامل مؤثر در ارتقای نفوذ ایران، تمرکز بر مسائل بنیادین جهان اسلام بود. موضوعاتی همچون مسئله فلسطین، اشغالگری رژیم صهیونیستی و بحران هویت در جهان اسلام جایگاه ویژه‌ای در سیاست خارجی جمهوری اسلامی داشتند.

ایران با قرار دادن مسئله فلسطین در کانون گفتمان سیاست خارجی خود توانست مشروعیتی فراتر از مرزهای ملی به دست آورد. حمایت آشکار از مقاومت فلسطین، به‌ویژه در شرایطی که برخی دولت‌های عربی به سمت عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی حرکت کرده بودند، موقعیت ایران را به‌عنوان «مدافع هویت اسلامی» تقویت کرد (Hunter, 2010).

از این منظر، ایران توانست از طریق بهره‌گیری از مسائل مشترک امت اسلامی، نفوذ خود را نه تنها در میان جوامع شیعی بلکه در میان طیف گسترده‌ای از جوامع سنی مذهب نیز گسترش دهد. این رویکرد ظرفیت قدرت نرم ایران را افزایش داد و آن را به بازیگری فراملی با پایگاه اجتماعی وسیع تبدیل کرد.

در محیط منطقه‌ای نیز سه عامل اساسی در تعامل انقلاب اسلامی با جهان اسلام نقشی کلیدی ایفا کردند: نخست، مسئله قدس و فلسطین؛ دوم، سیاست‌های منطقه‌ای ایالات متحده؛ و سوم، تحولات درونی جهان اسلام نظیر ظهور جریان‌های تروریستی. هریک از این مؤلفه‌ها به‌عنوان مانع یا تسهیل‌گر، در مسیر ارتقای جایگاه منطقه‌ای ایران اثرگذار بودند.

الف) مسئله قدس و فلسطین

در جهان اسلام مسائلی وجود داشت که سابقه آن‌ها به قبل و بعد از انقلاب اسلامی بازمی‌گشت. یکی از مهم‌ترین این مسائل موضوع فلسطین بود. انقلاب اسلامی با تأکید بر این اصل که «اسلام راه‌حل و جهاد وسیله اصلی است»، مبارزات مردم فلسطین و انتفاضه را به سطحی فراملی ارتقا داد و مبارزه با رژیم صهیونیستی را در سطح جهانی مطرح کرد. اعلام آخرین جمعه ماه مبارک رمضان به‌عنوان روز جهانی قدس از سوی امام خمینی^(ره)، شش ماه پس از پیروزی انقلاب، نشان‌دهنده عمق توجه جمهوری اسلامی ایران به مسئله فلسطین و اعتقاد جدی به حمایت از

مبارزات مردم آن سرزمین بود. در واقع، با پذیرش نمادها و شعارهای انقلاب اسلامی به‌عنوان اصول بنیادین جهاد توسط گروه‌های اصول‌گرای اسلامی و تأکید آنان بر شهادت، فداکاری و سلحشوری، انقلاب اسلامی توانست نقش تعیین‌کننده‌ای در جهانی‌سازی مسئله فلسطین ایفا کند و مبارزه با صهیونیسم را ابعاد جهانی ببخشد (داوند و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۴).

در برابر این روند، ایالات متحده از راهکارهای گوناگونی برای تضمین امنیت اسرائیل بهره گرفت؛ از جمله حضور نظامی در منطقه و استقرار سپر دفاع موشکی در ترکیه، فشار بر دولت‌های مخالف اسرائیل مانند ایران و سوریه، تلاش برای نزدیکی دولت‌های منطقه به اسرائیل، ایجاد دولت‌ها و گروه‌های همسو با منافع غرب و اسرائیل در جریان تحولات منطقه، تروریست معرفی کردن گروه‌هایی مانند حماس و حزب الله و مشروع جلوه دادن اقدامات اسرائیل نزد افکار عمومی جهان اسلام (ناصری، ۱۳۹۸: ۱۱۳).

پیروزی انقلاب اسلامی ایران این کشور را به کانون اصول‌گرایی اسلامی در جهان اسلام، به‌ویژه خاورمیانه حساس، بدل کرد و سبک تازه‌ای از مبارزه با اشغالگری صهیونیستی ارائه داد که بر اسلام‌گرایی و بازگشت به ارزش‌های ناب اسلامی متکی بود. شور و حال برخاسته از این انقلاب و آرمان‌های آن در میان گروه‌های اسلام‌گرای منطقه به‌حدی گسترش یافت که موشه دایان،^۱ وزیر خارجه وقت اسرائیل، در واکنش گفت: «زلزله‌ای در منطقه رخ داده است و من بگین^۲ را نصیحت کردم که مسئله‌ای مهم‌تر از کمپ‌دیوید اتفاق افتاده که باید به آن بپردازیم» همچنین هنری کیسینجر^۳ تأکید کرده بود که «خاورمیانه با چهار خطر مواجه شد: رادیکالیسم شیعه، بنیادگرایی اسلامی، انقلاب اسلامی ایران و شوروی» (عسگری، ۱۳۹۲: ۲۲۷-۲۲۸).

ب) سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا

از دیگر مسائل تأثیرگذار بر تحولات جهان اسلام، حملات نظامی آمریکا به غرب آسیا بود. این حملات در عین حال که به‌منظور گسترش نفوذ واشنگتن صورت گرفت، مقدمات نفوذ منطقه‌ای بیشتر ایران را نیز فراهم کرد. توسعه‌طلبی‌های آمریکا از اواخر قرن نوزدهم و به‌ویژه پس از حوادث ۱۱ سپتامبر، با تغییراتی در پیوند با منافع ملی دنبال شد. این رویکرد فرصتی برای ایالات متحده به وجود آورد تا با بهره‌گیری از ساختار تک‌قطبی نظام بین‌الملل، اصولی را که کیسینجر

1. Moshe Dayan

2. Menahém Bégin

3. Henry Kissinger

برای نظم جهانی مطرح کرده بود در قالب «مبارزه با تروریسم» عملی سازد. چنین سیاستی به ساماندهی نظم هژمونیک و گسترش حضور نظامی آمریکا در جهان یاری رساند و پرسش‌های تازه‌ای را درباره چگونگی شکل‌دهی شرایط جهانی به نفع ایالات متحده ایجاد کرد (بهار، صفت، ۱۳۹۴: ۵۰-۵۱).

سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا در دوران پس از جنگ سرد نیز بر سه اصل استوار شده بود: ۱. تأمین امنیت و حفظ تمامیت ارضی رژیم صهیونیستی؛ ۲. تضمین صدور نفت و انرژی خاورمیانه؛ ۳. حمایت از رژیم‌های همسو و مقابله با دولت‌های ناهمسو از طریق مداخله‌گرایی تهاجمی در پوشش مبارزه با تروریسم و دموکراسی‌سازی (احمدی، ۱۳۹۶: ۵۸). این استراتژی بر نوعی «امنیت سنتی» مبتنی بود که به ذهنیت جنگ سرد شباهت داشت و منطق مجموع صفر را بازتولید می‌کرد (Gering, 2023).

در این چارچوب، ایالات متحده به دنبال انزوای قدرت‌های تجدیدنظرطلبی چون ایران برآمد. با وجود حملات نظامی به افغانستان و عراق، واشنگتن نتوانست سناریوهای خود را در برابر نفوذ روزافزون ایران به‌طور کامل اجرا کند. حضور نظامی آمریکا نه تنها نتوانست ثبات را برقرار سازد، بلکه ناامنی و نارضایتی گسترده‌ای را در منطقه به وجود آورد. در واقع، سیاست‌های آمریکا به جای مهار ایران، فرصت‌هایی تازه برای تقویت نقش منطقه‌ای تهران فراهم آورد.

این شرایط به ایران امکان داد تا بیش از پیش درگیر تحولات منطقه شود. فعال شدن جنبش‌های اسلامی و شکل‌گیری محور مقاومت نمونه‌های بارز آن بود. ناکامی‌های آمریکا دست‌کم از سه جهت به ارتقای موقعیت ایران انجامید: نخست، نارضایتی مردم جهان عرب از حکومت‌های وابسته به غرب؛ دوم، بی‌توجهی رهبران عرب به مسئله فلسطین و تمایل آنان به عادی‌سازی روابط با اسرائیل؛ و سوم، حاکمیت رژیم‌های سکولار که در قیام‌های خاورمیانه و شمال آفریقا با موج مخالفت مردمی روبه‌رو شدند. بدین ترتیب، شکست نسبی سیاست‌های آمریکا، ایران را در موقعیتی بهتر برای نقش‌آفرینی و گسترش نفوذ در غرب آسیا قرار داد.

ج) ظهور تروریسم

پس از فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد، غرب نیاز خود به دشمن و «دیگری» را با جایگزینی اسلام به‌جای کمونیسم جبران می‌کند. روسیه نیز در نظام بین‌الملل نقشی فعال دارد و با تلاش برای

کسب قدرت و هژمونی در منطقه، اسلام‌پروری را به عنوان «دیگری» در مقابل غرب به کار می‌گیرد (کریمی، ۱۳۸۹: ۱۵۰). این شرایط زمینه‌ساز پیدایش جریان‌های تکفیری می‌شود. با آغاز بحران سوریه، عناصر گروه تروریستی دولت اسلامی عراق فعالیت‌های خود در سوریه آغاز می‌کنند و شاخه این گروه‌ها در عراق با نام «جبهة النصرة لأهل الشام» شکل می‌گیرد. در نهایت، ابوبکر البغدادی در سال ۲۰۱۳ ادغام «جبهة النصرة» و «دولت اسلامی در عراق» را اعلام می‌کند و گروه‌ها تروریستی داعش شکل می‌گیرد (ساداتی‌نژاد، ۱۳۹۹: ۱۴۳-۱۴۴).

مهم‌ترین عوامل زمینه‌ساز ظهور داعش عبارت است از:

۱. رقابت‌های ایدئولوژیک میان ایران، ترکیه و عربستان سعودی که امروز به صورت علنی دنبال می‌شود.
 ۲. پول سرشار حاصل از فروش نفت که دولت‌های منطقه را قادر می‌سازد هزینه‌های گزاف برای اهداف جاه‌طلبانه خود صرف کنند.
 ۳. القای تفکر شیعه‌هراسی و ایران‌هراسی توسط گروه‌های ذی‌نفوذ که احساسات عقیدتی و روانی مردم منطقه را هدف قرار می‌دهد.
 ۴. نبود فضای گفت‌وگو بین نخبگان حکومتی، دانشگاهی و دینی که انباشت ذهنی متخاصم را تقویت می‌کند (رنجبر شیرازی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۵-۲۶).
- گری بانت^۱ معتقد است که محدودیت‌های دولت‌های سکولار و غیریت‌سازی اروپایی و آمریکایی از مسلمانان، دنیای مجازی را به محل تولید و بازتولید گفتمان اسلام سیاسی رادیکال و رشد داعش تبدیل می‌کند (مطلبی و حیدری، ۱۳۹۵: ۸۴).
- در چنین شرایطی، ایران با فعال شدن در مهار جریان‌های تکفیری، نقش مؤثری در حفظ امنیت منطقه ایفا می‌کند. پیدایش این جریان‌ها تهدیدی مستقیم برای ایران و امنیت جهان اسلام است و باعث می‌شود ایران با بهره‌گیری از توان نظامی، سیاسی و اطلاعاتی خود، فعالیت‌های مستشاری و مشاوره‌ای در سوریه و عراق را گسترش دهد و با آموزش نیروهای مردمی، توازن قدرت منطقه‌ای را حفظ کند.

1. Gary Bunt

۴-۴. شکل‌گیری و تقویت محور مقاومت

یکی از مهم‌ترین دستاوردهای ایران، شکل‌دهی و تقویت «محور مقاومت» است. این محور شامل دولت‌ها و گروه‌های غیردولتی همسو با ایران می‌شود: حزب‌الله لبنان، حماس، جهاد اسلامی فلسطین، گروه‌های حشدالشعبی عراق، انصارالله یمن و دولت سوریه. ایران با حمایت مالی، نظامی و سیاسی، موازنه‌ای در برابر رژیم صهیونیستی و متحدان غربی آن ایجاد می‌کند (Ehteshami & Hinnebusch, 2019).

اهمیت محور مقاومت تنها نظامی نیست؛ بلکه انسجام ایدئولوژیک حول مفاهیم «مبارزه با استکبار» و «دفاع از هویت اسلامی» شکل می‌گیرد. ایران به‌عنوان رهبر یک ائتلاف فراملی ضد استکباری شناخته می‌شود و این نقش در فضای منطقه‌ای و جهانی انعکاس می‌یابد. ژئوپلیتیک مقاومت یا «ژئوپلیتیک از پایین» به معنای نیروی فرهنگی، سیاسی و اخلاقی در درون جامعه مدنی است که منافع طبقه سیاسی مسلط را با منافع عموم مردم به چالش می‌کشد. این نیرو در قالب نهادها و سازمان‌های غیردولتی مانند مؤسسات مذهبی، رسانه‌ها، سازمان‌های داوطلب و اتحادیه‌های تجاری عمل می‌کند و قدرت مادی، نظامی و اقتصادی دولت‌ها و نهادهای جهانی را به چالش می‌کشد (رستمی و محقق، ۱۴۰۰: ۴۲-۴۳).

ایران برای مقابله با معماری امنیت جمعی به رهبری آمریکا، ایجاد اتحاد منطقه‌ای و گسترش «عمق استراتژیک»، اتکای خود را به شبکه‌ای از شبه‌نظامیان محور مقاومت افزایش می‌دهد. این اقدامات موجب تقویت جایگاه ایران در منطقه و تثبیت نقش آن به‌عنوان بازیگری کلیدی می‌شود، در حالی که فشارها و تحریم‌ها از سوی معارضان تاکنون نتایج قابل توجهی نداشته است. نقش مستشاران ایران در سوریه در چهار سطح انجام می‌شود:

۱. راهبردی: حمایت سیاسی و معنوی از دولت و ارتش سوریه و انتقال تجربیات نظامی.
۲. عملیاتی: کمک به فرماندهان برای مدیریت تدابیر در سطح میانی، آموزش و لجستیک.
۳. تاکتیکی: مشارکت مستقیم در عملیات و پشتیبانی از فرماندهان گردان‌ها.
۴. فنی: آماده‌سازی، تعمیر تجهیزات، آموزش نگهداری و امداد و نجات (نظامی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴-۱۵).

این فعالیت‌ها نه تنها موجب حفظ رژیم بشار اسد می‌شود، بلکه مانع رشد تروریست‌های تکفیری در منطقه می‌شود و امنیت ملی ایران را افزایش می‌دهد (مرادی، ۱۳۹۸: ۱۹).

بررسی تحولات ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۳ نشان می‌دهد ایران با بهره‌گیری از ظرفیت‌های محیط راهبردی، جایگاه منطقه‌ای خود را ارتقا می‌دهد. برخلاف پیش‌بینی قدرت‌های فرامنطقه‌ای، ایران به بازیگری فعال و کلیدی در غرب آسیا تبدیل می‌شود و این دستاورد محصول تلفیق توان سخت و نرم است.

۵. نتیجه‌گیری

از دیدگاه نظریهٔ واقع‌گرایی، نظام بین‌الملل همچنان تحت شرایط آنارشیک و رقابتی اداره می‌شود و هر دولت برای بقا و ارتقای موقعیت خود ناچار است به افزایش قدرت و ایجاد موازنه بپردازد. ایران نیز در چارچوب همین منطق، با ایجاد محور مقاومت و گسترش عمق راهبردی، توانسته است موازنه‌ای در برابر ایالات متحده و متحدان منطقه‌ای آن ایجاد کند. این امر مصداق بارز اصل «خودیاری» در واقع‌گرایی است که کشورها را به تقویت قدرت و اتحاد با بازیگران همسو برای تضمین امنیت و بقا سوق می‌دهد.

با این حال، یافته‌های پژوهش نشان دادند که تنها از زاویهٔ واقع‌گرایی نمی‌توان به‌طور کامل نقش ایران را تبیین کرد. ظرفیت‌های ژئوکالچری و گفتمانی ایران نیز در شکل‌گیری نفوذ منطقه‌ای این کشور مؤثر بوده‌اند. گفتمان‌هایی نظیر «حمایت از فلسطین»، «ضدیت با استکبار» و «همگرایی اسلامی» توانسته‌اند بُعدی فراملی به سیاست خارجی ایران ببخشند و موجب جذب حمایت مردمی و گروه‌های غیردولتی شوند. در واقع، ترکیب منطق واقع‌گرایانه با بهره‌برداری از سرمایهٔ اجتماعی و فرهنگی، سیاست خارجی ایران را به الگویی ترکیب‌یافته از قدرت سخت و نرم تبدیل کرده است.

بر این اساس، ارتقای جایگاه ایران در غرب آسیا ناشی از تلفیق سه سطح از عوامل بوده است: نخست، تحولات سیاسی-امنیتی که امکان نقش‌آفرینی فعال‌تر ایران را فراهم کردند؛ دوم، ظرفیت‌های ژئوکالچری و گفتمانی که به ایران قدرت نرم بخشیدند؛ سوم، سازمان‌دهی محور مقاومت که ابزاری برای تحقق راهبردهای امنیتی و سیاسی ایران فراهم ساخت. این سه سطح در تعامل با یکدیگر موجب شد ایران به‌جای یک بازیگر منفعل، به قدرتی تأثیرگذار در معادلات منطقه‌ای تبدیل شود.

با وجود این دستاوردها، باید توجه داشت که محیط راهبردی غرب آسیا همواره سیال و متغیر است. افزایش رقابت با قدرت‌های منطقه‌ای نظیر عربستان سعودی و ترکیه، فشارهای فزایندهٔ

ایالات متحده و رژیم صهیونیستی و همچنین تحولات داخلی ایران می‌توانند بر پایداری این جایگاه اثرگذار باشند. افزون بر این، شرایط پس از ۷ اکتبر و به‌ویژه جنگ ۱۲ روزه اندکی تحولات گذشته را تحت تأثیر قرار داده است؛ به‌گونه‌ای که نه‌تنها اهمیت محور مقاومت برجسته‌تر شده، بلکه معادلات امنیتی منطقه‌ای نیز وارد مرحله تازه‌ای از بازتعریف شده‌اند.

در مجموع، مقاله حاضر نشان داد که ایران توانسته است در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۳، با استفاده از فرصت‌های محیطی و راهبردی، نفوذ خود را در غرب آسیا تثبیت کند. این امر حاکی از آن است که ترکیب واقع‌گرایی با بهره‌گیری از مؤلفه‌های ژئوکالچری و گفتمانی می‌تواند چارچوبی مناسب برای تبیین سیاست خارجی ایران در محیط پیچیده غرب آسیا فراهم آورد.

منابع

- احمدی، سید ایمان. (۱۳۹۶). بررسی نقش سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای در بحران سوریه، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد علوم سیاسی، دانشگاه پیام‌نور قوچان.
- بوزان، ب؛ ویور، ا. (۱۳۸۲). مناطق و قدرت‌ها: ساختار امنیت بین‌الملل، ترجمه علیرضا طیب، تهران: قومس.
- بهاری‌صفت، امیرحسین. (۱۳۹۴). تأثیر دولت خودگردان فلسطینی در روابط نومحافظه‌کاران آمریکا با اسرائیل، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- «بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری»، (۱۳۸۸/۰۷/۰۲). دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای. <https://khl.ink/f/8094>
- داوند، محمد؛ اسلامی، محسن؛ داوند، حجت (۱۳۹۷). «تأثیر انقلاب اسلامی بر هندسه قدرت مقاومت اسلامی در غرب آسیا». مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۷(۲۵)، ۷۹-۹۹. <https://doi.org/10.30479/psiw.2018.1377>
- رستمی، محسن؛ دهقان، محمدحسن. (۱۴۰۰). «تأمین امنیت عمومی پایدار با نقش‌پذیری از سرمایه اجتماعی مردم‌محور». دانش تفسیر سیاسی، ۳(۹)، ۷۴-۱۱۰. <https://www.ensani.ir/fa/article/download/493827>
- رنجبر شیرازی، مصطفی؛ نجاتی آرانی، حمزه؛ فاطمی‌صدر، امیر. (۱۳۹۳). جریان‌شناسی داعش: چیستی، شاخصه‌ها و راهکارهای مواجهه، تهران: سخنوران.
- ساداتی‌نژاد، سید محمد. (۱۳۹۹). «نسبت صلح عادلانه با مکتب شهید سلیمانی و جبهه مقاومت». دانش تفسیر سیاسی، ۲(۶)، ۱۴۲-۱۶۸. <http://polir.ir/cdn/user/dig/9/183-b49124abc2cc312d9934a4e896e46417.pdf>

شفقنا. (۱۳۹۵). «شیعیان؛ نیمی از جمعیت مرکز خاورمیانه / ۳۵۰ میلیون شیعه در بیش از صد کشور جهان زندگی می‌کنند». <https://fa.shafaqna.com/news/239452>

ضرغامی، برزین؛ شوشتری، سید محمدجواد، انصاری‌زاده، سلمان. (۱۳۹۳). «ژئوپلیتیک شیعه یا هلال شیعه (مبانی، اهداف و رویکردها)». پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۱۲(۴۶)، ۱۹۷-۲۱۴.

<https://doi.org/10.22059/jhgr.2014.50600>

عاطفه‌مند، سیده زهرا. (۱۳۹۶). احیای هویتی شیعیان عربستان، ابعاد و زمینه‌ها، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه شیراز.

عسگری، رضا. (۱۳۹۲). نقش قدرت هوشمند جمهوری اسلامی ایران بر مهار سیاست‌های نظامی رژیم صهیونیستی، مطالعه موردی لبنان، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

قادری کنگاوری، روح‌الله. (۱۳۹۴). نظریه مقاومت و نظریه‌های غربی روابط بین‌الملل، تهران: مخاطب.

قاسمیان، علی. (۱۳۹۴). «تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر تحولات سیاسی نظام بین‌الملل». مطالعات سیاسی، ۸(۳۰)،

<https://sanad.iau.ir/Journal/jourm/Article/960648>. ۲۰۳-۱۸۱

کریمی، غلامرضا. (۱۳۸۹). «روند تحولات اسلام‌هراسی پس از ۱۱ سپتامبر». در مجموعه مقالات همایش اسلام‌هراسی پس از ۱۱ سپتامبر: علل، روندها و راه‌حل‌ها، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات. ۹۹-

https://www.ricac.ac.ir/files/downloads/_pdf. ۱۲۶

مرادی، جهانبخش (۱۳۹۸). «بررسی علل حضور مستشاری جمهوری اسلامی ایران در سوریه». مطالعات

بین‌المللی، ۱۶(۶۳)، ۲۱-۱. <https://doi.org/10.22034/isj.2019.104173>

مطلبی، مسعود؛ حیدری، لیلی (۱۳۹۵). «گروه اسلامی داعش؛ بازیگری با مبانی فکری پیشامدرن و ابزارهای عمل

فرامدرن». سپهر سیاست، ۳(۱۰)، ۶۹-۹۳. https://journals.iau.ir/article_533474.html

ناصری، پژومان. (۱۳۹۸). دیپلماسی رژیم صهیونیستی در قبال کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و تأثیرات آن بر مسئله فلسطین، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه.

نظامی‌پور، قدیر؛ شادمانی، مهدیه؛ اخوان، منیژه. (۱۳۹۵). «ارزیابی چگونگی راهبرد نوین مستشاری ایران در مقابله

با گروه‌های تکفیری در سوریه». پژوهش‌های حفاظتی و امنیتی، ۵(۱۸)، ۲۲-۱.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26455129.1395.5.18.1.0>

References

- Ahmadi, S. I. (2017). *Examining the Role of International and Regional Organizations in the Syrian Crisis*, Master's Thesis in Political Science, Payame Noor University of Quchan. [In Persian].
- Asgari, R. (2013). *The Role of the Islamic Republic of Iran's Smart Power in Containing the Military Policies of the Zionist Regime, Case Study of Lebanon*, Master's Thesis, Islamic Azad University, Central Tehran Branch. [In Persian].

- Atefehmand, S. Z. (2017). *The Identity Revival of Saudi Shias, Dimensions and Contexts*, Master's Thesis, University of Shiraz. [In Persian].
- Bahari Sefat, A. (2015). *The Impact of the Palestinian Authority on the Relations of American Neoconservatives with Israel*, Master's Thesis, Islamic Azad University, Central Tehran Branch. [In Persian].
- Barkawi, T. & Laffey, M. (2006). The postcolonial moment in security studies. *Review of International Studies*, 32(2), 329-352. <https://doi.org/10.1017/S0260210506007054>
- Barnett, M. (1998). *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. Columbia University Press.
- Buzan, B. & Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Translated by Alireza Tayyeb, Tehran: Ghomes. [In Persian].
- Coulter, K. (2023). *Iran's involvement in the Syrian civil war before and after JCPOA*. Department of Foreign Languages, Chairperson: Boulegroune Adel.
- Davand, M.; Eslami, M. & Davand, H. (2018). "Effects of Islamic Revolution in Iran on the Islamic Resistance Power geometry in West Asia". *Political studies of Islamic world*, 7(1), 79-99. [In Persian]. <https://doi.org/10.30479/psiw.2018.1377>
- Ehteshami, A. & Hinnebusch, R. (2019). *The Syrian Uprising: Domestic Origins and Early Trajectory*. Routledge.
- Gering, T. (2023). "Full throttle in neutral: China's new security architecture for the Middle East". <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/full-throttle-in-neutral-chinas-new-security-architecture-for-the-middle-east>
- Ghadiri Kangāvari, R. (2015). *The Theory of Resistance and Western Theories of International Relations*, Tehran: Mokhātab. [In Persian].
- Ghasemian, A. (2016). "The Impact of Islamic Revolution of Iran on Political Development in International System". *Journal of Political Studies*, 8(30), 181-203. [In Persian]. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/jourm/Article/960648>
- Glaser, C. (2010). *Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation*. Princeton University Press.
- Hunter, S. (2010). *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order*. Praeger.
- Ispionline. (2023, February 16). *Iran, Russia, and the Militias: Seeds of Tactical Cooperation*. ISPI (Italian Institute for International Political Studies), <https://www.ispionline.it/en/publication/iran-russia-and-the-militias-seeds-of-tactical-cooperation-121968>
- Kaplan, R. (2017). *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*. Random House.
- Karimi, Gh. R. (2009). "The Trend of Developments in Islamophobia after September 11". In *The Papers Presented in the Conference on Islamophobia in post September 11 (Causes, Trends, Solutions)*, Tehran: Institute of Culture, Art and Communications. [In Persian]. https://www.ricac.ac.ir/files/downloads/_pdf
- Kedde, N. (1995). *Iran and The Muslim World: Resistance and Revolution*. New York Press.
- Lynch, M. (2016). *The New Arab Wars: Uprisings and Anarchy in the Middle East*. PublicAffairs.

- Maloney, S. (2001). *America and Iran: from containment to coexistence*. Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/articles/america-and-iran-from-containment-to-coexistence/>
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W.W. Norton.
- Moradi, J. (2019). "The Study of the Causes of Advisory Presence of the Islamic Republic of Iran in Syria". *International Studies Journal*, 16(3), 1-21. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/isj.2019.104173>
- Motallebi, M. & Heydari, L. (2017). "ISIS: An Actor with Pre-Modern Thought and Ultra- Modern Instruments". *Journal of Iranian Political Research*, 3(4), 69-93. [In Persian]. https://journals.iau.ir/article_533474.html?lang=en
- Naseri, P. (2019). *The Diplomacy of the Zionist Regime towards the Member States of the Gulf Cooperation Council and Its Effects on the Palestinian Issue*, Master's Thesis, School of International Relations, Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
- Nasr, V. (2016). *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*. W.W. Norton.
- Nezamipour, Q.; Shadmani, M. & Akhavan, M. (2016). "Evaluating Iran's New Advisory Strategy in Confronting Takfiri Groups in Syria". *Protectiv & Security Researches*, 5(18), 1-22. [In Persian]. https://journals.iau.ir/article_533474.html?lang=en
- Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs.
- Ranjbar Shirazi, M.; Nejati Arani, H. & Fatemi Sadr, A. (2014). *ISIS: its nature, characteristics and strategies to deal with it*. Tehran: Sokhanvaran. [In Persian].
- Rostami, M. & Dehghan, M. H. (2021). "Ensuring sustainable public security by being mapped out by people-centered social capital". *Knowledge of Political Interpretation*, 3(9), 74-110. [In Persian]. <https://www.ensani.ir/fa/article/download/493827>
- Sadatinejad, S. M. (2021). "The relationship of just peace with the school of Shahid Soleimani and the Resistance Fron". *Political Interpretation Knowledge*, 2(6), 142-168. [In Persian]. <http://polir.ir/cdn/user/dig/9/183-b49124abc2cc312d9934a4e896c46417.pdf>
- Said, E. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Shafaqna. (2016). "Shias; Half the Population of the Middle East Center / 350 Million Shias Live in Over a Hundred Countries Worldwide". [In Persian]. <https://fa.shafaqna.com/news/239452>
- Silinsky, M. D. (2019). *Iran's Islamic Revolutionary Guard Corps: Its Foreign Policy and Foreign Legio*. <https://www.usmcu.edu/Outreach/Marine-Corps-University-Press/Expeditions-with-MCUP-digital-journal/Irans-Islamic-Revolutionary-Guard-Corps>
- "Speech in the Meeting with the Members of the Assembly of Experts". (2009, December 23). Office for the Preservation and Publication of the Works of Imam Khamenei. [In Persian]. <https://khl.ink/f/8094>
- Tuvia, G. (2023). *Full throttle in neutral: China's new security architecture for the Middle East*. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/full-throttle-in-neutral-chinas-new-security-architecture-for-the-middle-east/>
- Wallerstein, I. (1991). *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System*. Cambridge University Press.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley.

- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511612183>
- Zarqami, B.; Shoshtari, S. M. J. & Ansarizadeh, S. (2014). "Shia Geopolitics or Shiite Crescent (Principles, Goals and Approaches)". *Human Geography Research*, 46(1), 197-214. [In Persian].
<https://doi.org/10.22059/jhgr.2014.50600>

